

किमान आधारभूत किमत योजनेतर्गत हमीभावाने कडधान्ये व तेलबिया खरेदीसाठी राज्य नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठी धोरण निश्चित करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभाग
शासन निर्णय क्रमांक:- बैठक- २०२४/प्र.क. ०१/२४ स
मंत्रालय, मुंबई ३२
दिनांक :- १६ फेब्रुवारी, २०२४

संदर्भ :-

- १) केंद्रशासनाच्या किमान आधारभूत किमत योजनेच्या दि. ११ ऑक्टोबर २०१८ च्या मार्गदर्शक सूचना
- २) केंद्रशासनाचे क्रमांक- L-१५०१६/८८/२०१७-MPS, दि. ०८ डिसेंबर २०१७ चे पत्र
- ३) शासन निर्णय क्रमांक- सप्स-२०२२/प्र.क्र. १९३/२४ स, मंत्रालय, विस्तार, मुंबई-३२ दि. १४ डिसेंबर २०२२.
- ४) व्यवस्थापकीय संचालक नाफेड यांचे पत्र क्रमांक - HO/PSS/१९४/२०२२-२३/३९५७ दिनांक २ मार्च २०२३

प्रस्तावना:-

दरवर्षी केंद्र शासनाने निश्चित केलेल्या आधारभूत दरानुसार नाफेडमार्फत खरीप व रब्बी हंगामातील कडधान्य व तेलबियांची खरेदी करण्यात येते. किमान आधारभूत खरेदी योजनेअंतर्गत कडधान्ये (मुग, उडीद, तूर व हरभरा) व तेलबिया (सोयाबीन) च्या हमीभावाने खरेदीसाठी केंद्र शासनाने दि. ११ ऑक्टोबर २०१८ नुसार मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. सदर मार्गदर्शक सुचनांतील चॅप्टर -॥ मधील मुद्दा क्र. ॥ मध्ये स्टेट नोडल एजन्सी नियुक्त करण्याबाबत पुढीलप्रमाणे सूचित केलेले आहे:-

Appointment of State/ primary agencies and signing of MOU:-

After the announcement of MSP, central nodal agencies shall appoint their state/ primary agencies in consultation with respective State/UT Governments by entering into an MOU within १५ days with clear provision of procurement modalities and corrective measures for disputes if any.

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार किमान हमीभाव योजनेतर्गत राज्यात सद्यस्थितीत १२ नोडल संस्थांमार्फत खरेदी प्रक्रिया राबविण्यात येते. त्यामुळे नाफेडमार्फत राबविण्यात येणारी खरेदी प्रक्रिया गुंतागुंतीची व अनियंत्रित होत असल्याने त्याचप्रमाणे संबंधित संस्थांचे खाते सेटलमेंट करताना प्रशासकीय अडचणी उद्भवत आहेत. सबब, संबंधित संस्थेकडे खरेदी प्रक्रियेच्या अनुषंगाने आवश्यक असलेल्या सोयीसुविधा, प्रशिक्षित मनुष्यबळ आणि आर्थिक क्षमता याबाबींच्या अनुषंगाने सध्या कार्यरत असलेल्या राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची छाननी करून त्यांच्या कामकाजाचे पुर्णरिक्षन (Review) करण्यात यावे असे व्यवस्थापकीय संचालक, नाफेड यांनी दिनांक २ मार्च २०२३ च्या पत्रान्वये राज्य शासनास कळविले आहे

२. राज्यात सन २०१३-१४ पासून हमीभावाने खरेदीसाठी महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, मुंबई ही एकमेव संस्था राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून कार्यरत होती. परंतु पणन महासंघाचे काही महसूल विभाग/जिल्हयात सब एजंट संस्था कमी असल्याने त्यानंतर हमीभावाने खरेदीसाठी १) दि विदर्भ सहकारी पणन महासंघ, नागपूर यांची २) शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे बळकटीकरण व्हावे या उद्देशांने महाएफपीसी, पुणे तसेच ३) महिला सक्षमीकरण व्हावे या उद्देशाने महिला शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचा महासंघ असलेल्या पृथाशक्ती फार्मर प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. अहमदनगर यांना हंगाम २०२०-२१ पासून प्रायोगिक तत्वावर मान्यता देण्यात आली.

हंगाम २०२१-२२ पासून नागपूर व अमरावती विभागातील हमीभाव खरेदीसाठी विदर्भ अँग्रीकल्चर अँड अलाईड प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. (वॅपक), वॅपको लि. नागपूर तदनंतर महाकिसान वृद्धी अँग्रो प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. नाशिक, महाकिसान संघ कृषी प्रोजेक्चुसर कंपनी, अहमदनगर, व महास्वराज्य फार्मर्स प्रोजेक्चुसर कंपनी फेडरेशन देवळा, जिल्हा नाशिक या संस्थेस स्टेट नोडल एजन्सी म्हणून नियुक्ती देताना, “सदर संस्थेस राज्यस्तरीय नोडल एजन्सी म्हणून नेमणूक देण्यात यावी. मात्र यापुढे इतर FPO Federation ला नेमण्यात येऊ नये” या अटीच्या अधीन राहून मान्यता देण्यात आली आहे. सन २०२२-२३ च्या हंगामापर्यंत राज्यात ८ नोडल संस्था कार्यरत होत्या.

तदनंतर सन २०२३ मध्ये मा.मुख्यमंत्री तथा तत्कालीन मा.मंत्री (पणन) यांनी विशेष बाब म्हणून किमान आधारभूत योजनेअंतर्गत हमीभावाने खरेदी करिता नाशिक जिल्हयातील चार संस्थांना राज्य स्तरीय नोडल एजन्सी म्हणून मान्यता दिली आहे अशा रितीने सद्यस्थितीत खालीलप्रमाणे एकूण १२ राज्यस्तरीय नोडल संस्था कार्यरत आहेत.

१) महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, मुंबई	२) विदर्भ पणन महासंघ, नागपूर,
३) महाएफपीसी, पुणे	४) पृथाशक्ती, अहमदनगर,
५) वॅपको, नागपूर,	६) महाकिसान संघ, नाशिक
७) महाकिसान वृद्धी, अहमदनगर	८) श्री.महास्वराज्य फार्मर्स प्रोजेक्चुसर कंपनी फेडरेशन नाशिक
९) श्री.व्यंकटेश शेतकरी उत्पादक कंपनी लि. नांदुर शिंगोटे, नाशिक	१०) महाशिवराज्य फार्मर्स प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. मालेगांव, जि. नाशिक
११) महाराज्य ग्रुप फार्मर्स प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. नाशिक	१२) महागिरणा अँग्रोफिड फार्मर्स प्रोजेक्चुसर कंपनी लि. वासोळा, ता. देवळा जि. नाशिक

४. महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ मुंबई व दि विदर्भ सहकारी पणन महासंघ नागपूर या दोन्ही संघाचे पणन संचालक हे निबंधक असून या दोन्ही संघाबाबत कायदेशीर निर्णय घेणेचे अधिकार पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांना आहेत. राज्यामध्ये शेतकरी उत्पादक कंपन्यांकडून राज्यस्तरीय नोडल एजन्सी म्हणून नियुक्ती करण्यासाठी मोठया प्रमाणात प्रस्ताव दाखल होत आहेत. पणन संचालनालयाद्वारे प्रस्तावांची छाननी करून मंजुरीसाठी राज्य शासनास प्रस्ताव सादर केले जातात. तथापि, या संदर्भात निकष निहित केले नसल्याने राज्यातील किमत आधारभूत किमत योजनेअंतर्गत हमीभावाने कडधान्ये व तेलबिया खरेदीची प्रक्रिया सुरक्षीतपणे व पारदर्शक व्हावी याकरिता राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठी उपरोक्त संदर्भ क्र. ३ च्या शासन

निर्णयाद्वारे धोरण निश्चित करण्याबाबत व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली आहे. सदर समितीद्वारे अद्याप अंतिम धोरण ठरविण्यात आले नाही.

प्रसंगत: विषयांकित प्रकरणी मा.मंत्री (पणन) यांच्या अध्यक्षतेलखाली दि.०२/०१/२०२४ रोजी बैठक संपन्न झाली. त्यावेळी राज्यातील भौगोलिक रचना, विभागनिहाय विविध पिकांचे हंगाम व लागवडीखालील पिकांची वैविधता, उत्पादित शेतमाल बाजारपेठेत नेण्यासाठी रस्त्यांच्या उपलब्ध सुविधा तसेच वेळोवेळी येणाऱ्या नैसर्गिक आपत्तीमुळे शेतमालाचे होणारे नुकसान आणि शेतकऱ्यांचे नुकसान होऊ नये याकरिता करावयाची आकस्मिक उपाययोजना यानुसार राज्यस्तरीय नोडल एजन्सी/यंत्रणांची भौगोलिक विभागणी करणे आवश्यक आहे. ज्यायोगे कुठल्याही परिस्थितीत त्वरित खरेदी यंत्रणा उभी करून शेतकऱ्यांचे आर्थिक नुकसान रोखणे, राज्य शासनास शक्य होईल याबाबीचा विचार करण्यात आला. तसेच बैठकीत किमान आधारभूत किमत योजने अंतर्गत राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून मान्यता देण्यापूर्वी प्रस्तावांची विस्तृत तपासणी (आर्थिक क्षमता, उपलब्ध असणारे मुनष्यबळ व इतर सोयी-सुविधा तसेच तांत्रिक सक्षमता) याबाबत पडताळणी होणे आवश्यक असून या करिता सर्वसमावेशक शासन धोरणाचे प्रारूप सादर करण्याचे निर्देश दिले आहेत. त्यानुसार किमान आधारभूत किमत योजनेअंतर्गत हमीभावाने कडधान्ये व तेलबियाणे खरेदी करण्यासाठी राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठी धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

राज्यातील किमान आधारभूत किमत योजनेअंतर्गत हमीभावाने कडधान्ये व तेलबिया खरेदीची प्रक्रिया सुरक्षीतपणे व पारदर्शी व्हावी याकरिता राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठी धोरण निश्चित करण्यासाठी शासन निर्णय दि.१४/१२/२०२२ अन्वये व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य पणन महासंघ, मुंबई यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत केलेली समिती या आदेशान्वये रद्द करण्यात येत आहे.

२. राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठी आता पुढीलप्रमाणे धोरण निश्चित करण्यात येत आहे.

अ) राज्यात हमीभावाने खरेदीसाठी राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची नियुक्ती करण्यासाठीचे प्रस्ताव पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे या कार्यालयात सादर करावेत.

आ) पणन संचालक कार्यालयाने राज्यस्तरीय नोडल संस्थांचे प्रस्ताव सादर झाल्यानंतर खालील अटी व शर्तीच्या अधीन राहून प्राप्त प्रस्तावाची छाननी करावी.

- I. राज्यस्तरीय नोडल संस्थेने प्रस्तावासोबत कंपनीच्या नावाचे नोंदणी प्रमाणपत्र, पॅनकार्ड, टॅन नंबर सर्टिफिकेट सादर करणे आवश्यक आहे.
- II. राज्यस्तरीय नोडल संस्थेने सादर केलेल्या प्रस्तावासोबत सभासद यादी, कामकाजाचे अनुभव प्रमाणपत्र, सर्वसाधारण सभा प्रमाणपत्र, ॲडीट रिपोर्ट सादर करणे आवश्यक आहे.
- III. यासंदर्भात संस्थेकडे कडधान्ये व तेलबिया खरेदीकरीता किमान तीन वर्षांचा अनुभव व लेखापरिक्षण वर्ग कमीत कमी अ /ब असावा,

IV. राज्यस्तरीय नोडल संस्थेने स्वतः केलेल्या व्यवहाराची व सभासद संस्थांनी केलेल्या व्यवहाराची संपूर्ण आकडेवारी सादर करावी.

V. महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ तसेच नाफेड यासारख्या एजन्सी सोबत खरेदीचे कामकाज करण्यासाठी संस्थेकडे बारदाणा खरेदी, वाहतुक, इ. खर्चासाठी रु. ५ कोटी खेळते भागभांडवल अथवा आर्थिक क्षमता असावी. संस्थेने साधन सामुग्री उपलब्ध आहे याबाबत पुराव्यासह दाखला सादर करावा.

VI. राज्यस्तरीय नोडल संस्थेने व सभासद संस्थेने आत्तापर्यंत कोण-कोणत्या शेतमालाची खरेदी केली आहे व याबाबतची क्षमता आहे यासंदर्भात पुरावे सादर करावेत.

VII. राज्यस्तरीय नोडल संस्थेने अर्जासोबत सादर केलेल्या सभासद कंपन्या हया इतर कोणत्याही राज्यस्तरीय नोडल संस्थेचे सभासद नसलेबाबत नोटराईज प्रतिज्ञापत्र सादर करणे आवश्यक आहे.

VIII. राज्यस्तरीय नोडल एजन्सीने राज्यातील कोणत्या विभागामध्ये / जिल्ह्यामध्ये कामकाज करणार आहे याबाबतचे नोटराईज प्रतिज्ञापत्र सादर करणे आवश्यक आहे.

IX. खरेदी करण्यात येणाऱ्या प्रत्येक जिल्ह्यांत संस्थेचे कार्यालय व आवश्यक नियमित वेतनश्रेणीतील सेवकवर्ग (मनुष्यबळ) कार्यरत असणे आवश्यक आहे.

X. खरेदीकरीता आवश्यक असणारी सर्व साधनसामुग्री जसे मॉइच्छर मिटर, ताडपत्री, संगणक, जनरेटर, वजन काटे इ. संस्थेकडे उपलब्ध असणे आवश्यक आहे.

XI. खरेदीकरीता आवश्यक क्षमतेचे गोदाम साठवणुकीकरीता उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

XII. अर्जदार संस्था तसेच त्यांच्याकडे नोंदविण्यात आलेल्या सभासद संस्था यांच्याविरुद्ध राज्य शासन, महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, नाफेड, एफसीआय व अन्य तत्सम केंद्रीय नोडल एजन्सी यांनी कामकाजातील अनियमिततेच्या अनुषंगाने प्रतिबंधात्मक कारवाई केलेली नसावी अथवा संबंधित संस्थेचे अथवा संस्थेच्या मुख्य प्रवर्तकांच्या कुटुंबियांचे नाव काळ्या यादीत (Black listed) टाकलेले नसावे. त्यासाठी व्यक्ती व संस्था यांचे Track record तपासण्यात यावे.

XIII. संबंधित संस्था/संस्थेचे पदाधिकारी व कुटुंबिय यांच्याकडे शेतमाल खरेदीसंदर्भात शेतकरी/ अन्य संस्था (FPO /FPC / Nodal Agency इत्यादी) यांची कोणत्याही प्रकारची देणी प्रलंबित नसावीत. तसेच त्यांच्याकडे केंद्र तसेच राज्यस्तरीय खरेदी यंत्रणांची रिकवरी/वसूली प्रलंबित नसावी.

३. राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून मान्यतेसाठी प्राप्त होणाऱ्या अर्जाबाबत वरील अटी व शर्तीची पूर्ततेसह पणन संचालनालयाने आपल्या स्वयंस्पष्ट शिफारशीसह प्रस्ताव शासनाच्या मान्यतेसाठी सादर करावा.

४. राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून मान्यता देताना प्रादेशिकदृष्ट्या मागास/अविकसित भाग, आत्महत्याग्रस्त क्षेत्र, कमजोर बाजार समिती क्षेत्र याबाबी विचारात घेऊन पणन संचालकांच्या शिफारशीनुसार त्यांचा विचार करण्यात येईल.

५. राज्यस्तरीय नोडल संस्थांनी शेतकरी उत्पादक संस्था/फेडरेशन द्वारा केलेल्या खरेदी प्रक्रियेसंदर्भातील दैनंदिन अहवाल ॲनलाईन पद्धतीने देणे बंधनकारक असेल त्यासाठी आवश्यक ते सॉफ्टवेअर व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य पणन मंडळ, पुणे यांनी तयार करावे.

६. अर्जदार संस्थेस राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून शासनाने मान्यता दिल्यानंतर सदर संस्थेसोबत सामंजस्य करार (MOU - Memorandum of Understanding) करताना केंद्रीय यंत्रणा राज्यस्तरीय नोडल संस्थांची क्षमता व साधनसुविधा यांचा आढावा घेऊ वेळोवेळी करार करतील व त्यांचा निर्णय अंतिम राहील.

७. सध्या अस्तित्वात असलेल्या नोडल संस्थांना मान्यता देताना निश्चित निकष अस्तित्वात नव्हते. त्याचप्रमाणे काही संस्थांच्या खरेदी प्रक्रियेच्या कामकाजाबाबत शासनास तक्रारी प्राप्त झाल्या आहेत. सबूब, परिच्छेद-२ मध्ये निहीत केलेल्या निकषांच्या आधारे सध्या मान्यता असलेल्या संस्थांची छाननी करून त्यांना राज्यस्तरीय नोडल संस्था म्हणून देण्यात आलेल्या मान्यतेचा फेरआढावा घेण्यात येईल तसेच कार्यरत संस्था निहित केलेल्या निकषांची पुरता करित नसल्यास त्यांच्या मान्यतेसंदर्भात गुणवत्तेवर पुढील निर्णय घेण्यात यावा.

८. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेताक २०२४०२१६१६२६००३४०२ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावांने,

(डॉ.सुग्रिव सं. धपाटे)

सह सचिव (पणन), महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा. उपमुख्यमंत्री (गृह, विधी व न्याय) यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. उपमुख्यमंत्री (वित्त) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. मंत्री (पणन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मा.मुख्य सचिव, यांचे स्वीय सहायक, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
६. अपर मुख्य सचिव (वित्त) वित्त विभाग, यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
७. अपर मुख्य सचिव (सहकार व पणन) , सहकार, पणन व वस्त्रोदयोग विभाग, यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई
८. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, पुणे
९. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, मुंबई
१०. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
११. विभागीय उपनिबंधक, सहकारी संस्था, पुणे
१२. सर्व जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य,
१३. निवड नस्ती २४ स, सहकार, पणन व वस्त्रोदयोग विभाग, मंत्रालय, मुंबई.